

بررسی تطبیقی عناوین حقوق فرزندان در قرآن کریم و عهدین

افسانه خوشناموند^۱

جمال فرزندوحی^۲

چکیده

معارف مشترک در ادیان الهی، نشان‌دهنده منشأ مشترک است. یکی از موضوعات دارای گزاره‌های مشابه در ادیان ابراهیمی، «حقوق فرزندان» است. بررسی اجمالی این حوزه به صورت تطبیقی از سویی اهمیت موضوع را در ادیان الهی روشن کرده و نشان می‌دهد که آینده‌سازان جوامع، چه جایگاهی در کتاب‌های آسمانی دارند و از سوی دیگر، میزان کمال و جامعیت اسلام را روشن می‌سازد. پژوهش پیش رو عناوین حقوق فرزندان را در قرآن و عهدین بررسی کرده است. در این بررسی، نگاه قرآن کریم به «فرزند» مطرح شده و سپس سرفصل‌های حقوق فرزندان در قرآن و عهدین فهرست می‌شود.

واژگان کلیدی

تربیت دینی، کلام تطبیقی، معارف قرآن

درآمد

هر یک از اعضای خانواده از جمله فرزندان، حقوق و تکالیفی دارند. ادیان ابراهیمی به این حقوق توجه کرده‌اند. پژوهش حاضر عناوین این حقوق را مطرح می‌کند تا روشن شود که کدام برنامه کامل‌تر بوده و برای امروز مناسب‌تر است. در موضوع حقوق کودک و نوجوان، نگاه‌های متعددی وجود دارد؛ مانند: «حقوق کودک و نوجوان» از حسین رئیسی، «حقوق کودک از دیدگاه اسلام» از

۱. فارغ التحصیل کارشناسی ارشد دانشکده علوم قرآنی دانشگاه رازی. (af.khoshnam69@gmail.com)

۲. عضو هیأت علمی دانشگاه رازی. (farzandwahy@yahoo.com)

دکتر احمد بهشتی و «بررسی تطبیقی حقوق کودک در قرآن و کنواسیون حقوق کودک» از دکتر جواد ایروانی. هیچ‌یک از این نگاشته‌ها به بررسی تطبیقی عناوین حقوق فرزندان در قرآن و عهدین نپرداخته‌اند. پژوهش پیش رو در صدد است تا سرفصل‌های حقوق فرزند را در قرآن کریم و عهدین فهرست کند تا میزان اشتراک و افتراق کتاب آسمانی اسلام با کتاب آسمانی یهودیان و مسیحیان که دست‌خوش تحریفاتی شده، روشن شود.

الف) حقوق فرزند در قرآن کریم

قرآن کریم در دو سطح به موضوع فرزندان پرداخته است. سطح نخست، «نگاه به فرزند» را شکل می‌دهد. این نگاه، قطعه‌ای از جورچین جهان‌بینی قرآنی و الهی را می‌سازد. سطح دوم به حقوق و وظایف فرزندان می‌پردازد. این سطح، مبتنی بر سطح نخست بوده و دارای پیوندی تودرتو با آن است.

۱. نگاه قرآن کریم به فرزند

بنا بر جهان‌بینی قرآنی، داشته‌های انسان، نعمت‌های الهی است. فرزند نیز هدیه‌ای از سوی خداست و داشتن فرزند صالح به عنوان آرزوی پیامبران، نور چشم بندگان خاص خدا و سبب بشارت دانسته شده است.

قرآن کریم می‌فرماید:

أَمْأَلٌ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ

عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا.^۳

مال و فرزند، زینت زندگی دنیاست و باقیات صالحات (ارزشهای پایدار

و شایسته) ثوابش نزد پروردگارت بهتر و امیدبخش‌تر است.^۴

در این آیه، فرزندان، موجب زیبایی زندگی دنیوی و لذت آن دانسته شده‌اند؛ هرچند پرداختن به

«باقیات صالحات» بهتر است اما همین فرزندان می‌توانند باقیات صالحات هم باشند.

۳. الکهف، ۴۶.

۴. ترجمه‌های قرآنی از آیت الله مکارم شیرازی است.

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَ
اجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا. ٥

و کسانی که می گویند: پروردگار! از همسران و فرزندانمان مایه روشنی
چشم ما قرار ده و ما را برای پرهیزگاران پیشوا گردان!
بر اساس این آیه، فرزندان نور چشم بندگان صالح خدا هستند.

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ
سَمِيًّا. ٦

ای زکریا! ما تو را به فرزندی بشارت می دهیم که نامش «یحیی» است
و پیش از این، همنامی برای او قرار نداده ایم!
آرزوی حضرت زکریا علیه السلام، داشتن فرزندی صالح بود و خداوند بشارت چنین فرزندی را به او داد.
این آیات، نشان دهنده نگاه قرآن کریم به فرزند صالح است. در مقابل، فرزند ناصالح، سبب گرفتاری
پدر و مادر و زمینه تهدید شمرده شده است.

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا آمَاكُمُ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ
عَظِيمٌ. ٧

و بدانید اموال و اولاد شما، وسیله آزمایش است و (برای کسانی که از
عهده امتحان برآیند) پاداش عظیمی نزد خداست!
بر اساس این آیه، همین فرزندی که نعمت و موجب روشنی چشم پدر و مادر هستند، می توانند
زمینه فتنه برای آنها باشند. مشابه این آیه در جایی دیگر نیز آمده است:

إِنَّمَا آمَاكُمُ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ. ٨

اموال و فرزندان شما فقط وسیله آزمایش شما هستند و خداست که پاداش
عظیم نزد اوست!

٥. الفرقان، ٧٤.

٦. مریم، ٧.

٧. الانفال، ٢٨.

٨. التغابن، ١٥.

این آیات، نشان می‌دهد که نعمت بودن به معنای آن نیست که گرفتاری، انسان را تهدید نمی‌کند؛ بلکه به خوبی نشان می‌دهد که در این دنیا، نعمت‌ها به همراه آزمایش و ابتلا و گرفتاری است. در حقیقت، نگاه قرآنی به فرزند، نگاهی همه‌سویه است و آن را زیبایی به همراه زمینه گرفتاری می‌داند.

وَ أَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنِينَ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهَقَهَا طُغْيَانًا وَ

كُفْرًا.^۹

و اما آن نوجوان، پدر و مادرش با ایمان بودند و بیم داشتیم که آنان را به طغیان و کفر وادارد!

در این آیه روشن می‌شود که یک فرزند می‌تواند زمينه گمراهی پدر و مادرش را فراهم کند.

مجموعه این آیات نشان می‌دهد که قرآن کریم، دارای نگاهی روشن و واقع‌بینانه به موضوع فرزند است. این کتاب آسمانی، فرزند را نعمتی از ناحیه خدا دانسته که نیازمند پاسداشت است. پاسداشت آن به نگاه درست و تربیت صحیح است. نگاه درست به فرزند از دل‌بستگی بیش از حد جلوگیری کرده و تربیت صحیح، حقی است برای فرزندان و وظیفه‌ای است به عهده پدر و مادر و جامعه. در فصل آینده، عناوین این حقوق مورد اشاره قرار می‌گیرد.

۲. عناوین حقوق فرزندان در قرآن کریم

قرآن کریم، کلیاتی از حقوق فرزندان را تبیین کرده و جزئیات آن را به عهده سنت نهاده است. از این رو در این فصل، تنها کلیاتی از حقوق فرزندان مورد اشاره قرار می‌گیرد. در حقیقت، مصادیق این کلیات در روایات آمده که موضوع بررسی این پژوهش نیست.

۱/۲. حق حیات

حق حیات، یکی از مهم‌ترین حقوقی است که خداوند در قرآن کریم برای انسان بیان نموده است و در چندین آیه به آن اشاره می‌کند.

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ

قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْأً كَبِيرًا.^{۱۰}

و فرزندانان را از ترس فقر، نکشید! ما آنها و شما را روزی می‌دهیم؛

مسلماً کشتن آنها گناه بزرگی است

خطاب این آیه به همه پدر و مادرهاست که حق حیات را از فرزندان خود دریغ نکنند و به خاطر ترس از فقر، آنها خود را نکشند.

از دیگر آیاتی که به حق حیات اشاره کرده، آیه هشتم سوره تکویر، آیه ۴۰ و ۱۳۷ سوره انعام و آیه ۱۲ سوره ممتحنه است. همچنین در آیه ۱۵۱ سوره انعام به حق طبیعی مورد بحث، اشاره شده و اعراب جاهلی را به خاطر قتل فرزندان، نکوهش می‌کند:

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ.

فرزندانان را از (ترس) فقر، نکشید! ما شما و آنها را روزی می‌دهیم.

۲/۲. نام‌گذاری شایسته

انتخاب نام شایسته، یکی دیگر از حقوق فرزندان بر والدین است. آیاتی در قرآن کریم وجود دارد که به این حق فرزند اشاره کرده می‌کند. در آیه ۳۶ سوره آل عمران خطاب به حضرت زکریا عَلَيْهِ السَّلَام آمده:

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا.

ای زکریا! ما تو را به فرزندی بشارت می‌دهیم که نامش «یحیی» است؛ و پیش از این، هم‌نامی برای او قرار نداده‌ایم.

همچنین در آیه دیگری نسبت به نامگذاری حضرت مریم عَلَيْهَا السَّلَام می‌فرماید:

إِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذَرَيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ

الرَّجِيمِ.^{۱۱}

من او را مریم نام گذاردم و او و فرزندانش را از (وسوسه‌های) شیطان رانده شده در پناه تو قرار می‌دهم.

این آیات نشان می‌دهد که نام‌گذاری فرزند پسر یا دختر، دارای اهمیت بوده و نیازمند الگوگیری از قرآن کریم است.

۳/۲. شیردادن

شیردادن به عنوان مقدمه پرورش جسمی فرزندان از جمله حقوق آنها محسوب می‌شود. نفقه کودک از زمان تولد بر عهده پدر است که قرآن کریم در آیه ۲۳۳ سوره بقره به این مساله اشاره می‌کند:

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلِينَ كَامِلِينَ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ
الرِّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا
تُكَلِّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَالِدِهِ
وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَ
تَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْرِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ.

مادران، فرزندان خود را دو سال تمام، شیر می‌دهند. این برای کسی است که بخواهد دوران شیرخوارگی را تکمیل کند و بر آن کس که فرزند برای او متولد شده (پدر) لازم است خوراک و پوشاک مادر را به طور شایسته

(در مدت شیر دادن بپردازد؛ حتی اگر طلاق گرفته باشد). هیچ کس موظف به بیش از مقدار توانایی خود نیست! نه مادر (به خاطر اختلاف با پدر) حق ضرر زدن به کودک را دارد و نه پدر و بر وارث او نیز لازم است این کار را انجام دهد، هزینه مادر را در دوران شیرخوارگی تأمین نماید و اگر آن دو، با رضایت یکدیگر و مشورت، بخواهند کودک را زودتر از شیر بازگیرند، گناهی بر آنها نیست و اگر (با عدم توانایی، یا عدم موافقت مادر) خواستید دایه‌ای برای فرزندان خود بگیرید، گناهی بر شما نیست؛ به شرط اینکه حق گذشته مادر را به طور شایسته بپردازید و از (مخالفت فرمان) خدا بپرهیزید و بدانید خدا، به آنچه انجام می‌دهید، بیناست.

طبق این آیه، یکی از حقوق فرزند، تغذیه کودک با شیر مادر به مدت دو سال است و پدر نیز وظیفه حمایت و تأمین نیازهای مادر و فرزند را بر عهده دارد.

۴/۲. تربیت هدفمند

تعلیم و تربیت، یکی دیگر از حقوق فرزندان است. در سوره لقمان و نیز آیاتی دیگر، این موضوع مورد توجه قرار گرفته است. به‌عنوان نمونه در سوره زمر آمده:

قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ.^{۱۲}

بگو: زیانکاران واقعی آنانند که سرمایه وجود خویش و بستگانشان را در روز قیامت از دست داده‌اند! آگاه باشید زبان آشکار همین است. زبانی که در آیه به آن اشاره شده، ناشی از تربیت نادرست و بی‌توجهی به آینده فرزندان است. آیت الله مکارم شیرازی می‌گوید:

آنچه از این آیه استفاده می‌شود، تنها تأمین هزینه زندگی، تهیه مسکن، تغذیه و ... وظیفه پدر و سرپرست نیست، بلکه مهم‌تر از آنها، تغذیه روح و جان اعضای خانواده است. نگهداری خانواده به تعلیم و تربیت و امر به معروف و نهی از منکر و فراهم‌نمودن محیطی پاک و خالی از هر گونه آلودگی در فضای خانه و خانواده است.^{۱۳}

۱۲. الزمر، ۱۵.

۱۳. تفسیر نمونه، ج ۲۴، ص ۲۸۸.

قرآن کریم در جایی دیگر می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ.^{۱۴}

ای کسانی که ایمان آورده‌اید خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌هاست نگه دارید؛ آتشی که فرشتگانی بر آن گمارده شده که خشن و سخت‌گیرند و هرگز فرمان خدا را مخالفت نمی‌کنند و آنچه را فرمان داده شده‌اند (به‌طور کامل) اجرا می‌نمایند.

بر پایه این آیه، هدف تربیت، حفاظت از آتش است و همه برنامه‌های تربیتی در این راستا قرار می‌گیرد.

۵/۲. تربیت جنسی

تربیت جنسی نیز از جمله مسائلی است که قرآن کریم به آن توجه کرده است.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيْسَ أَذْنُكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَ حِينَ تَصْعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَ مِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَ لَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ.^{۱۵}

۱۴. التحريم، ۶.

۱۵. النور، ۵۸.

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! بردگان شما و همچنین کودکانتان که به حد بلوغ نرسیده‌اند در سه وقت باید از شما اجازه بگیرند: پیش از نماز صبح و نیمروز هنگامی که لباس‌های (معمولی) خود را بیرون می‌آورید و بعد از نماز عشا؛ این سه وقت خصوصی برای شماسه؛ اما بعد از این سه وقت، گناهی بر شما و بر آنان نیست (که بدون اذن وارد شوند) و بر گرد یکدیگر بگردید (و با صفا و صمیمیت به یکدیگر خدمت نمایید). این گونه خداوند آیات را برای شما بیان می‌کند و خداوند دانا و حکیم است.

بر اساس این آیه، والدین باید از همان کودکی به فهم جنسی کودکان توجه کرده و برای آن برنامه‌ریزی کنند.

۶/۲. تربیت اعتقادی

یکی دیگر از حقوقی که قرآن کریم در آیات متعددی برای فرزندان بیان می‌کند، تربیت اعتقادی آنان است؛ از جمله در سوره بقره می‌فرماید:

وَ وَصَّيْنَا إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَيَعْقُوبَ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِن بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَٰهَكَ وَإِلَٰهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَٰهًا وَاحِدًا وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ.^{۱۶}

و ابراهیم و یعقوب (در واپسین لحظات عمر)، فرزندان خود را به این آیین، وصیت کردند؛ (و هر کدام به فرزندان خویش گفتند: «فرزندان من! خداوند این آیین پاک را برای شما برگزیده است و شما، جز به آیین اسلام (تسلیم در برابر فرمان خدا) از دنیا نروید.» آیا هنگامی که مرگ یعقوب فرا رسید، شما حاضر بودید؟ در آن هنگام که به فرزندان خود گفت: «پس از من، چه چیز را می‌پرستید؟» گفتند: «خدای تو، و خدای پدرانت، ابراهیم و اسماعیل و اسحاق، خداوند یکتا را و ما در برابر او تسلیم هستیم.»

۱۶. البقرة، ۱۳۲-۱۳۳.

همچنین در آیه دیگری می‌فرماید:

وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ
لَظُلْمٌ عَظِيمٌ. ۱۷

(به خاطر بیاور) هنگامی را که لقمان به فرزندش در حالی که او را موعظه می‌کرد- گفت: «پسرم! چیزی را همتای خدا قرار مده که شرک، ظلم بزرگی است.»

در آیه ۱۶ سوره لقمان به نکته جالبی در تربیت اعتقادی فرزند اشاره شده است:

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي
السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ.

پسرم! اگر به اندازه سنگینی دانه خردلی (کار نیک یا بد) باشد و در دل سنگی یا در (گوشه‌ای از) آسمان‌ها و زمین قرار گیرد، خداوند آن را (در) قیامت برای حساب) می‌آورد؛ خداوند دقیق و آگاه است. همه این آیات، مسیر تربیت اعتقادی فرزندان را نشان می‌دهد.

۷/۲. تربیت عبادی

یاددادن عبادات و سفارش و تشویق فرزندان به آن و فراهم کردن زمینه عبادت، یکی دیگر از حقوق تربیتی فرزندان است. سوره طه آیه ۱۳۲ می‌فرماید:

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ
نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى!

خانواده خود را به نماز دستور ده و بر انجام آن شکیبا باش ما از تو روزی نمی‌خواهیم بلکه ما به تو روزی می‌دهیم و عاقبت نیک برای تقوا است.

برپایه این آیه، فراهم کردن زمینه نماز برای اعضای خانواده از وظایف پدر است.

همچنین در آیه ۱۷ سوره لقمان آمده:

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ
عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ.

پسر من! نماز را بر پا دار و امر به معروف و نهی از منکر کن و در برابر مصائبی که به تو می‌رسد با استقامت و شکیبایی باش که این از کارهای مهم است!

در این آیه، افزون بر نماز، امر به معروف و نهی منکر و صبر بر مصیبت نیز به عنوان کارهایی که پدران باید به فرزندان خود یاد دهند، آمده است.

قرآن کریم در سوره مریم آیه ۵۵ آورده:

وَ كَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ وَ كَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا.

او همواره خانواده خود را به نماز و زکات دعوت می‌کرد و همواره مورد رضایت پروردگارش بود.

در این آیه افزون بر نماز به زکات به عنوان عبادتی مالی اشاره شده است.

گونه‌های مختلف عبادات اعم از عبادات فردی مانند نماز و عبادات اجتماعی مانند امر به معروف و نهی از منکر و عبادات مالی مانند زکات، جزو موضوعات تربیتی است که پدران باید به آن توجه کنند.

۸/۲. فراهم کردن زمینه ازدواج

به ازدواج درآوردن فرزندان، وظیفه‌ای است که قرآن کریم بر دوش پدر و مادر نهاده است.

وَ أَنْكِحُوا الْآيَامِي مِنْكُمْ وَ الصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَ إِمَائِكُمْ

إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ.^{۱۸}

مردان و زنان بی همسر را همسر دهید و همچنین غلامان و کنیزان صالح و درستکاران را؛ اگر فقیر و تنگدست باشند، خداوند آنان را از فضل خود بی نیاز می سازد، خداوند واسع و آگاه است.

برپایه این آیه، پدر و مادر، فراهم کردن زمینه ازدواج فرزندان را بر عهده دارند.

۹/۲. دعا

فرزندان، محتاج دعای پدر و مادر هستند؛ چرا که دعای والدین در حق فرزندان، مستجاب می شود. به همین سبب، قرآن کریم از زبان حضرت ابراهیم عليه السلام به این امر اشاره کرده و می فرماید:

رَبَّنَا وَ اجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَ آرِنَا

مَنَاسِكَنَا وَ تُبِّ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.^{۱۹}

پروردگارا! ما را تسلیم فرمان خود قرار ده! و از دودمان ما، امتی که تسلیم فرمات باشند، به وجود آور! و طرز عبادت ما را به ما نشان ده و توبه ما را بپذیر که تو توبه پذیر و مهربانی.

مفاد این آیه نشان می دهد که دعا در حق فرزندان می تواند زمینه خوشبختی دنیا و آخرت آنها را فراهم سازد.

۱۰/۲. ارث

یکی دیگر از حقوق فرزندان بر والدین، «ارث» است که قرآن کریم به آن تصریح کرده و احکام آن را تبیین نموده است. در آیه ۱۱ سوره نساء، می فرماید:

۱۸. النور، ۳۲.

۱۹. البقرة، ۱۲۸.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَىٰ ۚ فَإِن كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِن كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ۚ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِن لَّمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِن كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ ۚ مِن بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاءُكُمْ وَ أَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفَعًا فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا.

خداوند درباره فرزندان به شما سفارش می کند که سهم (میراث) پسر، به اندازه سهم دو دختر باشد و اگر فرزندان شما (دو دختر و) بیش از دو دختر باشند، دو سوم میراث از آن آنهاست و اگر یکی باشد، نیمی (از میراث) از آن اوست و برای هر یک از پدر و مادر او، یک ششم میراث است، اگر (میت) فرزندی داشته باشد و اگر فرزندی نداشته باشد و (تنها) پدر و مادر از او ارث برند، برای مادر او یک سوم است (و بقیه از آن پدر است) و اگر او برادرانی داشته باشد، مادرش یک ششم می برد (و پنج ششم باقیمانده، برای پدر است). (همه اینها) بعد از انجام وصیتی است که او کرده و بعد از ادای دین است - شما نمی دانید پدران و مادران و فرزندان، کدامیک برای شما سودمندترند!- این فریضه الهی است و خداوند، دانا و حکیم است.

در تفسیر مخزن العرفان ذیل این آیه آمده:

«يُوصِيكُمُ اللَّهُ» یعنی، خدا شما را امر می کند و بر شما واجب

می گرداند.^{۲۰}

آنچه گذشت، عناوین حقوقی بود که قرآن کریم برای فرزندان در نظر گرفته است. روایات اهل

بیت علیهم السلام نیز جزئیات و مصادیقی را تبیین کرده اند که نباید از نظر، دور بماند.

۲۰. مخزن العرفان، ج ۴، ص ۲۵.

ب) حقوق فرزند در عهدین

عهدین نیز حقوق اعضای خانواده را مورد بحث قرار داده است. بخشی از این مباحث، ویژه فرزندان است که عناوین آن در ادامه مطرح می‌شود.

۱. نام‌گذاری شایسته

یکی از سنت‌هایی که در عهد عتیق وجود دارد، نام‌گذاری است. در دین یهود، رسم بر این است که در روز مشخصی برای نوزاد نام‌گذاری می‌کنند. نام انتخاب‌شده می‌تواند از اسامی ذکر شده در تورات انتخاب شود که به «آل» یا «ایل» که از نام‌های خداوند است، ختم شود. نام‌گذاری نوزاد پسر در روز هشتم هم‌زمان با مراسم ختنه صورت می‌گیرد.^{۲۱}

۲. ختنه

سنت بریت میلا (مراسم ختنه) از دیگر حقوق فرزندان در عهد عتیق است. طبق تعالیم عهد عتیق، یهودیان باید پسران نوزاد را ختنه کنند تا جزو خانواده الهی گردند.^{۲۲} این آیین در کتاب مقدس به عنوان نشانه یا «عهد و پیمان» میان خداوند و قوم اسرائیل توصیف شده و منتقل‌کننده مفهوم پاکی و تقدس قومی است.

تعالیم عهد جدید، تمعید به وسیله آب را جانشین سنت ختنه در عهد قدیم کرده است.^{۲۳} در رساله کولسیان آمده:

برخی از مسیحیان بر این عقیده‌اند که تمعید به آب به‌عنوان وسیله‌ای برای وارد ساختن کودکان به خانواده الهی، جانشین ختنه شده است. مسیحیان بر این عقیده‌اند که تمعید آب، ختنه مسیحی است.^{۲۴}

۲۱. ن. که سفر پیدایش، باب ۲۱، آیه ۳-۴.

۲۲. ن. که همان، باب ۱۱، آیه ۱۳-۱۷.

۲۳. ن. که رساله غلاطیان، باب ۳، آیه ۲۶.

۲۴. رساله کولسیان، باب ۲، آیه ۱۱-۱۳.

۳. تعلیم کتاب مقدّس

شریعت یهود، همه واجبات دینی را برای دختران از سنّ دوازده سالگی و برای پسران از سنّ سیزده سالگی آغاز می‌کند. تورات، تعلیم کتاب مقدّس را لازم دانسته است.^{۲۵}

۴. تربیت عمومی

کتاب امثال سلیمان که نصیحت‌های وی به فرزندش می‌باشد، دربردارنده مطالبی است که نشان‌دهنده حقوق تربیتی فرزندان است.

فرزند خود را تا دیر نشده تربیت کن. اگر غفلت نمایی زندگی او

را تباہ خواهی کرد.^{۲۶}

همچنین در این کتاب آمده:

جوانی که از قوانین الهی اطاعت کند، داناست اما کسی که همدم

اوباش و اراذل شود مایه ننگ پدرش است.^{۲۷}

همین کتاب در جایی دیگر آورده:

فرزند خود را تأدیب کن تا باعث شادی و آرامش فکر تو شود.^{۲۸}

این کتاب، پُر از نصیحت به فرزندان است.

۵. تربیت جنسی

تربیت جنسی، یک مسأله خاص مربوط به یک مذهب یا کشور به‌خصوص نیست. در چندین

جای عهد قدیم به این امر اشاره شده است. از جمله: «سفر اعداد باب پنجم آیه ۱۸»، «کتاب روت

نبی باب دوم آیات ۸-۱۰» و «کتاب امثال سلیمان باب ششم آیات ۱، ۱۰، ۲۰ و ۲۶».

در سفر لاویان آمده:

و دختر هر کاهنی که خود را به فاحشگی بی عصمت ساخته باشد،

پدر خود را بی عصمت کرده است، به آتش سوخته شود.^{۲۹}

۲۵. ن. کنه سفر تثنیه، باب ۴ و ۶، آیات ۷-۹.

۲۶. امثال سلیمان، باب ۱۹، آیه ۱۸.

۲۷. امثال سلیمان، باب ۲۸، آیه ۱۸.

۲۸. همان، باب ۲۹، آیه ۱۷.

۲۹. سفر لاویان، باب ۲۱، آیه ۹.

۶. تنبیه

یکی از قوانین عهدین برای فرزندان، تنبیه بدنی آنهاست. کتاب مقدس، ضربه‌های چوبی را که بر فرزندان زده می‌شود، باعث طهارت کودکان می‌داند.

از طفل خود تادیب را باز مدار که اگر او را با چوب بزنی نخواهد

مرد. پس او را با چوب بزنی و جان او را از هابویه نجات خواهی داد.^{۳۰}

در جایی دیگر از این کتاب آمده:

کسی که چوب را باز دارد، از پسر خویش نفرت می‌کند اما کسی

که او را دوست می‌دارد او را به سعی تمام تادیب می‌نماید.^{۳۱}

همچنین:

ضربه‌ای سخت، از بدی طاهر می‌کند و تازیانه‌ها به عقل دل فرو

می‌رود.^{۳۲}

بر اساس این گفته از کتاب امثال سلیمان، تنبیه فرزندی، باعث دور شدن وی از کج‌روی می‌شود.

۷. محبت

محبت به فرزندان یکی از دیگر حقوق آنهاست. در داستان حضرت یوسف علیه السلام محبت بسیار

حضرت یعقوب علیه السلام نمونه‌ای بارز به شمار می‌آید. در سفر پیدایش آمده:

و اسرائیل، یوسف را از سایر پسران خود بیشتر دوست می -

همچنین در عهد جدید، انجیل لوقا، داستانی ذکر شده که نشان‌دهنده اهمیت محبت نسبت به

کودکان است:

روزی چند زن، فرزندان خود را نزد عیسی علیه السلام آوردند تا بر سر

ایشان دست بگذارد و برکتشان دهد؛ اما شاگردان آن حضرت مانع از

این کار شدند. در جواب، حضرت عیسی علیه السلام می‌فرماید: «بگذارید

۳۰. امثال سلیمان، باب ۲۳، آیه ۱۳-۱۴.

۳۱. همان، باب ۱۳، آیه ۲۴.

۳۲. همان، باب ۲۰، آیه ۳۰.

۳۳. سفر پیدایش، باب ۳۷، آیه ۳.

کودکان نزد من بیایند و هرگز مانع آنان نشوید؛ زیرا فقط کسانی می‌توانند از برکات ملکوت خدا بهره‌مند گردند که همچون این بچه‌های کوچک، دلی بی‌آلایش و زودباور داشته باشند و هر که ایمانی چون ایمان این بچه‌ها نداشته باشد هرگز از برکت ملکوت خدا بهره‌ای نخواهد برد.^{۳۴}

بر اساس نمونه‌های فوق می‌توان استنباط کرد که عهدین محبت به کودکان را مورد توجه قرار داده است.

اینها مهم‌ترین حقوقی بود که در عهدین برای فرزندان شمرده شده است. در مقایسه میان این حقوق و حقوقی که قرآن کریم واجب فرموده، کمال و جامعیت سفارش‌های قرآنی روشن می‌شود.

نتیجه

قرآن کریم و عهدین، برای فرزندان، حقوقی را تعریف کرده‌اند. در قرآن کریم، حق حیات، نام‌گذاری شایسته، شیردادن، تربیت هدفمند، تربیت جنسی، تربیت اعتقادی، تربیت عبادی، فراهم کردن زمینه ازدواج، دعا و ارث به عنوان سرفصل‌های حقوق فرزندان شمرده شده است. عهدین نیز نام‌گذاری شایسته، ختنه، تعلیم کتاب مقدس، تربیت عمومی، تربیت جنسی و تنبیه را فهرست حقوق فرزندان دانسته است. در حقیقت، کتاب مقدس، حقوقی به جامعیت قرآن کریم را برای فرزندان تصویر نکرده و بیشترین تأکید را بر تعلیم کتاب مقدس قرار داده است.

منابع

۱. قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی، قم، دفتر مطالعات و تاریخ اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۳ش.
۲. تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ دهم، ۱۳۷۱ش.
۳. مخزن العرفان در علوم القرآن، امین نصرت بیگم.
۴. ترجمه عهد جدید، پیروز سیار، تهران، نشر نی، ۱۳۹۴ش.
۵. ترجمه عهد عتیق، انجمن کتاب مقدس ایران، تهران.
۶. حقوق کودک و نوجوان، حسین رئیسی، تهران، توانا، ۱۳۹۵ش.
۷. مقاله حقوق کودک از دیدگاه اسلام، احمد بهشتی، فصلنامه علوم تربیتی پیوند، ش ۶۴، بهمن ۱۳۶۳ش.
۸. مقاله بررسی تطبیقی حقوق کودک در قرآن و کنواسیون حقوق کودک، جواد ایروانی، فصلنامه قرآن و علم، ش ۱۱، ۱۳۹۱ش.

۳۴. ن. ک، انجیل لوقا، باب ۱۸، آیات ۱۵-۱۷.